

Evaluation of the use of verses and Hadith during theoretical training in medical education

Aram Tirgar^{1*}, Yasaman Habibzadeh², Zahra Refahi²

1- Social Determinants of Health Research Center, Health Research Institute, Babol University of Medical Sciences, Babol, Iran.

2- School of Paraedical Sciences, Babol University of Medical Sciences, Babol, Iran.

Abstract

Background and Objectives: Since the beginning of the descent up to now, Quran was the endless source of Islamic sciences and the core of religious education. In addition, statements and deeds of the Prophet and the great Imams of Muslims are the other sources of life pattern. The aim of this study was to determine how to use the verses and Hadith during theoretical training in medical education.

Materials and Methods: This cross-sectional study was conducted among all theoretical classes in a paramedical faculty. The data were collected by means of a tailor-made data collection sheet. The data in all classes were gathered through trained students for instructors. Having one third of classes during a semester was one of the inclusion criteria for each instructor.

Results: The results of 900 sessions of 92 classrooms of the 7 major and 58 instructors of the Faculty of Paramedical Sciences showed that verses and Hadith were used at least once in 81 and 99 sessions, respectively. They were also used more than once in 17 and 22 classes. Totally, according to the results, the frequency distribution of the use of verses and Hadith was similar for male and female instructors.

Conclusion: Despite using the verses and Hadith via considerable number of instructors during theoretical sessions, but more than half of instructors have never used such valuable messages. Therefore, the use of verses and hadiths according to the training subject is recommended.

Keywords: Research in Education, Quran, Verses, Hadith, Medical education

ارزیابی وضعیت استفاده از قرآن و احادیث در آموزش تئوری دروس علوم پزشکی

آرام تیرگر^{۱*}، یاسمن حبیب زاده^۲، زهرا رفاهی^۲

۱- مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، پژوهشکده‌ی سلامت، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.
۲- دانشکده‌ی پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

چکیده

سابقه و اهداف: قرآن کریم از آغاز نزول تاکنون، سرچشمه‌ی بی‌پایان علوم و معارف اسلامی بوده است. همچنین، برای ما مسلمانان بیانات و سیره‌ی پیامبر و امامان(ع) نیز از دیگر منابع ارزشمند در شناسایی راه و رسم زندگی به شمار می‌رود. هدف از انجام این بررسی، تعیین میزان استفاده از آیه‌های قرآن کریم و روایت‌های معصومان(ع)، طی فرآیند آموزش درس‌های تئوری، در میان دانشجویان علوم پزشکی بوده است.

مواد و روش‌ها: این بررسی به شکل مقطعی برای تمام کلاس‌های تئوری یک دانشکده‌ی پیراپزشکی به اجرا در آمد. برای جمع‌آوری داده‌ها، از فرم جمع‌آوری محقق‌ساخته‌ی متناسب با هدف‌های پژوهش استفاده شد، که در آن، اطلاعات مربوط به چگونگی استفاده و همچنین دفعه‌های استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در هر کلاس درسی و یا مطلب آموزشی مربوط به هر جلسه، به طور مجزا و برای هر استاد به صورت اختصاصی با کمک دانشجویان آموزش دیده‌ی حاضر در کلاس، ثبت گردید. از شرایط ورود استادان در این مطالعه، دارا بودن دست کم یک سوم از کلاس‌های طول ترم، بوده است.

یافته‌ها: نتیجه‌های حاصل از حدود ۹۰۰ جلسه‌ی آموزشی، از ۹۲ کلاس درسی متعلق به هفت رشته‌ی تحصیلی و ۵۸ تن از استادان دانشکده‌ی پیراپزشکی، نشان داد که در مجموع، در ۸۱ جلسه‌ی آموزشی، دست کم یک بار از آیه‌های قرآن کریم؛ و در ۹۹ جلسه، دست کم یک بار از روایت‌های معصومان(ع) استفاده شده است. در ۱۷ و ۲۲ مورد از کلاس‌ها، استفاده‌ی بیش از یک بار نیز دیده شده است. در مجموع، توزیع فراوانی نسبی موارد استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در مدرسان مرد و زن نیز گویای تشابه استفاده‌ی آنان بوده است.

نتیجه‌گیری: علی‌رغم اینکه استادان بسیاری از آیه‌ها و روایت‌ها در کلاس‌های تئوری استفاده می‌کنند، اما هنوز حدود بیش از ۵۰ درصد استادان علوم پزشکی در بیش از نیمی از کلاس‌های درسی، از آیه‌ها و روایت‌ها استفاده نمی‌کنند. از این رو استفاده از آموزه‌های قرآن و روایت‌ها در متن‌های درسی، به تناسب آن درس‌ها، پیشنهاد می‌شود.

واژگان کلیدی: پژوهش در آموزش، قرآن، آیه‌ها، روایت‌ها، آموزش پزشکی

مقدمه

کتاب خدا و حکمت الهی خلاصه می‌کند(۱). یا در قرآن کریم، خطاب به پیامبر اکرم(ص) آمده است: «و نزلنا علیک الکتاب تبییناً لکل شیء». ما بر تو کتابی نازل کردیم که بیانگر همه‌ی چیزها است(۲).

پیامبر اکرم(ص) می‌فرماید: برتری قرآن بر دیگر سخنان، همچون برتری خدا است بر خلق خود. یا در فرازی دیگر

قرآن کریم از آغاز نزول تاکنون، سرچشمه‌ی بی‌پایان علوم و معارف اسلامی و محور تعلیم و تربیت دینی بوده است. آیه‌ی دوم سوره‌ی مبارکه‌ی جمعه، برنامه‌ی بعثت و رسالت پیامبر خاتم(ص) را در تلاوت آیه‌های الهی، تزکیه‌ی مردم، تعلیم

هر یک از دستگاه‌های فرهنگی (از جمله دانشگاه‌ها) نمی‌توانند به تنهایی بار همه‌ی مشکل‌های جامعه را بر دوش گیرند و حق همه‌ی امور را به نحوی شایسته به جا آورند. بنابراین، بدیهی است که بهبود وضعیت موجود، مستلزم ادای درست وظیفه‌ی همه‌ی بخش‌های جامعه بوده و لازم است که هر بخش مسئولیت خود را در قبال وظیفه‌هایی که بر عهده دارد، ادا کند. طبیعی است که این مسئله در حوزه‌های قرآنی به‌طور مضاعف جلوه‌گر خواهد بود.

بررسی‌های انجام شده، با توجه به دسترسی‌های موجود، گویای نبود اطلاعاتی مستند درباره‌ی وضعیت بهره‌گیری از آیه‌ها و روایت‌ها در برنامه‌های آموزش دانشگاهی بوده است؛ از این‌رو، بررسی حاضر با هدف تعیین میزان استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها طی فرآیند آموزش درس‌های تئوری دانشجویان دانشکده‌ی پیراپزشکی (حین آموزش و یا درون متن کمک آموزشی) به اجرا در آمده است.

مواد و روش‌ها

این بررسی به شکل مقطعی، در نیمسال اول تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ و طی برگزاری کلیه‌ی درس‌های تئوری در یک دانشکده‌ی پیراپزشکی به اجرا درآمد. برای این منظور، ابتدا فهرستی از کل کلاس‌های ترم یاد شده تهیه شد و سپس با توجه به هدف‌های مطالعه، وضعیت استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در کلاس درس و همچنین وضعیت استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در جزوه‌ها و مطلب‌های کمک آموزشی استاد، مورد مطالعه قرار گرفت. برای جمع‌آوری داده‌ها از فرم محقق‌ساخته‌ی متناسب با هدف پژوهش استفاده شد که در آن، اطلاعات مربوط به استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها، همچنین دفعه‌های استفاده در هر کلاس درسی و مطلب آموزشی مربوط به هر جلسه، به طور مجزا و برای هر استاد به صورت اختصاصی، با کمک دانشجویان آموزش‌دیده حاضر در کلاس، ثبت گردید.

برای اطمینان از صحت داده‌های جمع‌آوری شده، دو نفر اطلاعات ۱۱ عنوان درسی را به طور تصادفی جمع‌آوری کردند. بررسی تکرارپذیری داده‌ها با توجه به ۱۱۰ جلسه‌ی آموزشی و ۴۴۰ متغیر مورد بررسی، نشان داد که نتیجه‌های ثبت شده‌ی دو نفر، با ۳ درصد اختلاف همراه بوده است.

از شرایط ورود استادان در این مطالعه، اختصاص دست کم یک سوم کلاس‌های طول ترم (دست کم شش جلسه) به یک مدرس بوده است. بدین ترتیب کلاس‌هایی با استادان مشترک،

فرموده‌اند: هر که خواهان علم پیشینیان و آیندگان، از اول تا به آخر دنیا است، در قرآن کاوش و تأمل کند (۳).

انس با قرآن، موضوعی است که بارها و بارها مورد تأکید قرار گرفته و بهره‌گیری از آن در بسیاری از امور سفارش شده است (۴). همچنین برای ما مسلمانان، علاوه بر قرآن مجید (ثقل اکبر)، منبع‌های بسیار ارزشمندی از بیانات و سیره‌ی پیامبر و امامان (ع) (ثقل اصغر) موجود است که از آن‌ها نیز می‌توان در شناسایی راه و رسم زندگی و رسیدن به سعادت دنیا و آخرت سود جست.

با توجه به تأکید پیامبر اسلام (ص) درباره‌ی آموزش، که فرمودند: جز این نیست که دانش از آموزش به دست می‌آید (۵)، حال این پرسش مطرح است که علی‌رغم نقش غیرقابل انکار آموزش در رفتار و عملکرد ما انسان‌ها (از جمله در آموزش دانشگاهی و در این مورد خاص، دانشگاه‌های علوم پزشکی)، استادان تا چه اندازه از این منبع‌های با ارزش و بی‌مانند قرآن کریم و روایت‌های معصومان (ع) استفاده می‌کنند؟ از آیه‌ها و روایت‌ها تا چه اندازه برای تبیین موضوع‌های آموزشی در کلاس‌های درس بهره برده می‌شود؟ یا به عبارت دیگر هر یک از مدرسان تا چه اندازه هم‌زمان با تدریس مطلب‌های آموزشی، در کلام خود یا جزوه‌ها و مطلب‌های کمک آموزشی خویش، از آیه‌ها و روایت‌ها بهره می‌برند؟

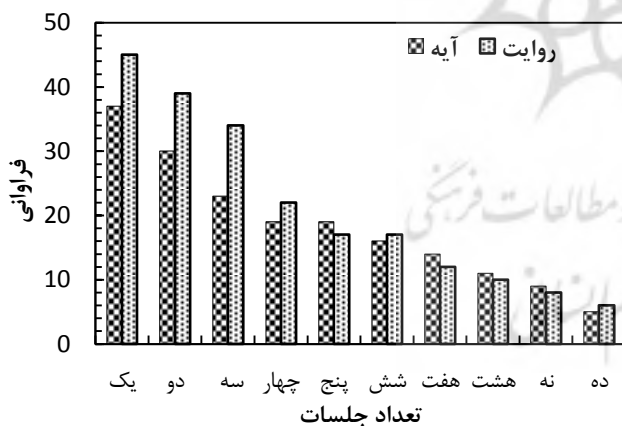
پژوهشی که در طی سال ۱۳۹۰ و با هدف بررسی وضعیت استفاده از منبع‌های مذهبی در تدوین پایان‌نامه‌های پزشکی، به اجرا در آمد، نشان داد که از میان ۲۰۷۷۶ منبع مورد استفاده در ۵۱۱ پایان‌نامه‌ی دانشجویان پزشکی و دندانپزشکی، در هیچ مورد به قرآن استناد نشده و حتی استفاده از منبع‌های مذهبی، با آماری در حد ۱۹ مورد، کم‌تر از یک‌دهم درصد از منبع‌های مورد استفاده را به خود اختصاص داده بود (۶). همچنین در پژوهش مشابهی که با هدف تعیین میزان بهره‌گیری از قرآن و نهج‌البلاغه در همه‌ی مقاله‌های علمی منتشر شده در یک مجله‌ی دانشگاه علوم پزشکی به اجرا در آمد، مشخص گردید که از میان بیش از ۱۹ هزار منبع مورد استفاده در تدوین ۸۷۶ مقاله، ۱۵۷ مورد آن به قرآن مجید و تنها دو مورد به نهج‌البلاغه اختصاص داشته است (۷).

شرایط فوق‌گرفته گویای کاستی‌هایی در بهره‌گیری از آیه‌های نورانی قرآن کریم و یا بیانات ارزشمند پیامبر گرامی اسلام و امامان عظیم‌الشأن (ع) در آثار علمی محققان و استادان دانشگاهی است، اما در عین حال باید اذعان کرد که

جدول ۱. توزیع فراوانی و فراوانی نسبی برخی متغیرهای مرتبط با ۹۲ کلاس درسی

متغیر	سطح	فراوانی	فراوانی نسبی (%)
جنس مدرس	زن	۲۵	۲۷/۲
	مرد	۶۷	۷۲/۸
نوع واحد درسی	عمومی	۲۵	۲۷/۲
	پایه	۱۰	۱۰/۹
	اختصاصی	۵۷	۶۲
	بیهوشی	۲۸	۳۰/۴
رشته‌ی تحصیلی	اتاق عمل	۸	۸/۷
	رادیولوژی	۵	۵/۴
	رادیوتراپی	۱۸	۱۹/۶
	علوم آزمایشگاهی	۱۸	۱۹/۶
	پزشکی هسته‌یابی	۱۵	۱۶/۳

در نمودار شماره‌ی ۱، وضعیت استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها به صورت تجمعی، طی جلسه‌های دهگانه نشان داده شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، در الگوی بسیار مشابه و با توجه به مقدار ضریب همبستگی پیرسون ($r=0/97$) و $p<0/001$ ، با افزایش تعداد جلسه‌های آموزشی، از مقدار استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها کاسته شده است. البته همان‌طور که پیش‌تر نیز آمده است، در ۵۵ و ۴۷ کلاس درسی، به ترتیب هیچ‌گونه استفاده‌ی از آیه‌ها و روایت‌ها نشده است.

نمودار ۱. فراوانی تجمعی استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها طی ده جلسه‌ی پیاپی از کلاس‌های درسی

درباره‌ی مطلب‌های کمک آموزشی یا متن‌هایی که برای مطالعه‌ی خارج از کلاس در اختیار دانشجویان قرار داده می‌شود، نتیجه‌های به دست آمده نشان داده است که از ۹۲ کلاس مورد بررسی، در ۸۲ مورد، یا مطلب‌های کمک آموزشی وجود نداشته و یا آیه‌هایی از قرآن در آن‌ها مورد استفاده قرار نگرفته است. در یکی از کلاس‌ها، مطلب‌های کمک آموزشی هشت جلسه (از ۱۰ جلسه) همراه با استفاده از آیه‌ها بوده

که در آن مدرس مورد نظر دارای مشارکتی کمتر از شش جلسه بود، از مطالعه کنار گذاشته شد.

در مجموع طی این بررسی، ۲۸ دانشجوی آموزش‌دیده برای پوشش شش رشته‌ی تحصیلی (بیهوشی، اتاق عمل، رادیولوژی، رادیوتراپی، علوم آزمایشگاهی و پزشکی هسته‌یابی) در ۱۵ دوره‌ی آموزشی مختلف (دانشجویان ورودی مختلف در مقطع‌های کاردانی و کارشناسی)، مشارکت نمودند؛ و عملکرد ۵۸ تن از استادان، ضمن ارائه‌ی ۹۲ عنوان از واحدهای درسی، مورد بررسی قرار گرفت.

برای پردازش داده‌ها از شاخص‌های آمار توصیفی و استنباطی (آزمون همبستگی پیرسون و آزمون آماری کای دو) بهره برده شد. سطح معنی‌داری اختلاف‌ها در این مطالعه، $p<0/05$ در نظر گرفته شد.

یافته‌ها

یافته‌های اولیه‌ی حاصل از ۸۹۸ جلسه‌ی آموزشی از ۹۲ کلاس درسی متعلق به شش رشته‌ی تحصیلی، به طور خلاصه در جدول ۱، نشان داده شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌گردد، بیش‌ترین سهم کلاس‌های مورد بررسی، به مدرسان مرد (۷۳٪) و درس‌هایی از نوع درس اختصاصی (۶۲٪)، تعلق داشته است.

پردازش داده درباره‌ی وضعیت استفاده از آیه‌های قرآن کریم در کلاس‌های درسی، گویای آن بوده است که از مجموع ۹۲ کلاس مورد بررسی، در ۵۵ کلاس مدرسان از آیه‌های قرآن استفاده نکرده‌اند. به عبارتی دیگر، تنها در ۳۷ کلاس آموزشی (۴۰/۲٪)، آیه‌های قرآن مورد استفاده قرار گرفته که در هفت مورد، تنها یک بار؛ و در پنج مورد، در کلیه‌ی جلسه‌ها مدرس از آیه‌های نورانی قرآن استفاده نموده است. محاسبه‌ی متوسط استفاده از آیه‌ها در کلاس‌های درسی دهگانه، در میان کسانی که از آن استفاده نموده بودند، $\pm 3/2$ ۱/۷ جلسه بود.

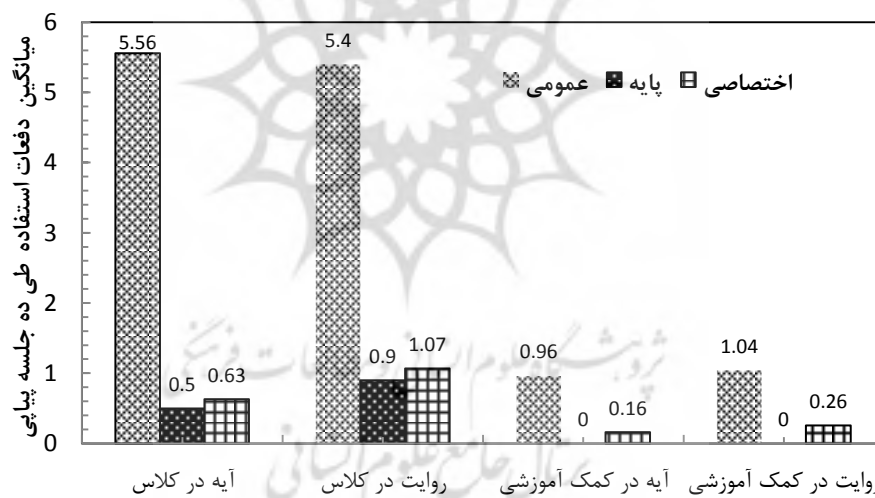
درباره‌ی وضعیت استفاده از روایت‌ها نیز داده‌ها گویای استفاده از آن‌ها در ۴۵ کلاس (۴۹٪) بود؛ اما تقریباً در نیمی از دیگر کلاس‌ها از کلام امامان استفاده نشده بود. حداقل استفاده، به میزان یک بار در یکی از کلاس‌های دهگانه، شش مورد؛ و حداکثر استفاده در کلیه‌ی کلاس‌ها نیز شش مورد بوده است. میانگین استفاده از روایت‌ها در کلام مدرسانی که از آن‌ها استفاده نموده بودند، $\pm 3/1$ ۲/۲ به دست آمد.

در جدول شماره‌ی ۲، وضعیت استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها به تفکیک جنس؛ و در نمودار شماره‌ی ۲، یافته‌های مربوط به این موضوع به تفکیک نوع درس آمده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، میانگین استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در مدرسان مرد، چه در کلاس درس و چه در مطلب‌های کمک آموزشی، بیش از مدرسان زن بوده است. همچنین نسبت استفاده از این عبارات‌ها در درس‌های عمومی، بیش از درس‌های پایه و اختصاصی بوده است.

است. میانگین کلی موارد استفاده از آیه‌های قرآن مجید در مطلب‌های کمک آموزشی کلاس‌های دهگانه، $0/36 \pm 1/3$ بوده است. مطالعه‌ی متغیر اخیر درباره‌ی روایت‌ها نیز گویای وضعیت به نسبت مشابهی است، به گونه‌ی که در ۸۰ کلاس درسی استفاده از روایت‌ها در مطلب‌های کمک آموزشی به چشم نخورد. همچنین میانگین استفاده از روایت‌ها در دیگر کلاس‌های مورد بررسی (با نسبتی برابر با ۱۳ درصد) برابر با $0/45 \pm 1/6$ بوده است.

جدول ۲. یافته‌های آماری وضعیت استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در کلاس‌های درسی، به تفکیک جنس مدرس

جنس مدرس	متغیر	فراوانی	میانگین (انحراف معیار)	دامنه
مرد	آیه در کلاس	۶۷	$2/4 \pm 3/6$	۰ - ۱۰
	روایت در کلاس	۶۷	$2/6 \pm 3/4$	۰ - ۱۰
	آیه در مطلب کمک آموزشی	۶۷	$0/46 \pm 1/5$	۰ - ۸
	روایت در مطلب کمک آموزشی	۶۷	$0/58 \pm 1/9$	۰ - ۱۰
زن	آیه در کلاس	۲۵	$0/76 \pm 1/1$	۰ - ۳
	روایت در کلاس	۲۵	$1/2 \pm 1/5$	۰ - ۴
	آیه در مطلب کمک آموزشی	۲۵	$0/08 \pm 0/3$	۰ - ۱
	روایت در مطلب کمک آموزشی	۲۵	$0/08 \pm 0/3$	۰ - ۱

وضعیت استفاده از آیه یا روایت

نمودار ۲. وضعیت استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در کلاس‌های درسی، به تفکیک نوع کلاس درسی (درس‌های عمومی، پایه و اختصاصی)

در رشته‌ی علوم آزمایشگاهی، از بالاترین میانگین استفاده از روایت‌ها (میانگین $3/2$ روایت طی ۱۰ جلسه‌ی درسی پیاپی) برخوردار بوده است. البته در سه رشته‌ی آموزشی نیز با وجود استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در کلاس‌های درسی، شاهد استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در مطلب‌های کمک آموزشی نبوده‌ایم.

در جدول شماره‌ی ۳، میانگین دفعه‌های استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در کلاس‌های درسی و مطلب‌های کمک آموزشی، نشان داده شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، رشته‌ی هوشبری، از بالاترین میانگین استفاده از آیه‌های قرآن در کلاس (میانگین $3/6$ آیه طی ۱۰ جلسه‌ی درسی پیاپی) و

جدول ۳. توزیع میانگین دفعه‌های استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در کلاس درس و مطلب‌های کمک آموزشی

طی ۱۰ جلسه‌ی پیاپی به تفکیک رشته‌ی تحصیلی

رشته‌ی تحصیلی	فراوانی کلاس‌ها	میانگین (انحراف معیار)		
		آیه در کلاس	روایت در کلاس	آیه در کمک آموزشی
بیهوشی	۲۸	۳/۶ (۳/۶)	۲/۶ (۳/۱)	۰/۳ (۰/۸)
اتاق عمل	۸	۰/۵ (۱/۴)	۰/۴ (۱/۱)	(۰)
رادیولوژی	۵	۰/۲ (۰/۴)	۲/۲ (۱/۳)	(۰)
رادیوتراپی	۱۸	۱/۱ (۲/۸)	۱/۲ (۲/۸)	(۰)
علوم آزمایشگاهی	۱۸	۱/۶ (۲/۹)	۳/۲ (۳/۶)	۱/۸ (۳/۳)
پزشکی هسته‌یی	۱۵	۱/۸ (۳/۵)	۲/۵ (۳/۵)	۰/۱ (۰/۳)

درسی ۱۳ مدرس زن، گویای آن بوده است که برخلاف تفاوت ظاهری در میانگین استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها و برتری مقدار استفاده‌ی مدرسان مرد، این تفاوت از نظر آماری معنی‌دار نبوده است. البته لازم به ذکر است که بررسی دقیق‌تر داده‌ها نشان داده که قسمت اعظم موارد استفاده، مربوط به درس‌های عمومی همچون تفسیر موضوعی قرآن، تاریخ تحلیلی اسلام و تاریخ فرهنگ و تمدن بوده که بیش‌تر آن‌ها را نیز استادان مرد تدریس می‌کرده‌اند.

مطالعه‌ی توزیع فراوانی استفاده از آیه‌های الهی، با توجه به نوع واحد درسی، گویای آن بوده است که از نظر عددی بالاترین موارد استفاده از کلام خدا (۳۸ مورد) مربوط به درس‌های عمومی؛ و پس از آن درس‌های اختصاصی (۲۴ مورد) و درس‌های پایه (شش مورد) بوده است. البته با توجه به تعداد کلاس‌های آموزشی (به ترتیب ۲۵، ۵۷ و ۱۰ کلاس) نتیجه‌ی اخیر همچنین گویای نسبت بالاتری از استفاده، در درس‌های عمومی در مقایسه با دیگر درس‌ها است (نمودار ۲). انجام آزمون آماری کای دو وجود تفاوت معنی‌دار آماری در میزان استفاده از آیه‌ها را با توجه به نوع واحد درسی تأیید نموده است ($p < 0.01$). مقایسه‌ی اخیر درباره‌ی وضعیت استفاده از روایت‌ها، برخلاف تشابه بسیار زیاد با وضعیت استفاده از آیه‌ها (برتری درس‌های عمومی و به دنبال آن درس‌های اختصاصی و پایه) (نمودار ۲)، گویای معنی‌دار نبودن تفاوت آماری بین درس‌های یاد شده بوده است. البته باید اذعان کرد که پایین بودن تعداد کلاس‌های مورد بررسی و متعادل نبودن نسبت کلاس‌های عمومی در مقایسه با درس‌های پایه و اختصاصی، ممکن است موجب گردیده تا بر خلاف انتظار، تفاوت معنی‌داری بین استفاده از حدیث‌ها در درس‌های عمومی با دیگر درس‌ها، مشاهده نشود.

شایان ذکر است گرچه برتری میزان استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در درس‌های عمومی (به واسطه‌ی وجود درس‌هایی مانند معارف اسلامی، تفسیر موضوعی قرآن، تاریخ تحلیلی

مقایسه‌ی وضعیت استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها (با استفاده از آزمون آماری کای دو) به ازای نوع کلاس‌های درسی، نشان داد که میزان استفاده از آیه‌ها به شکل معنی‌داری در درس‌های عمومی بیش از درس‌های پایه و اختصاصی بوده است ($p < 0.01$). البته چنین اختلاف معنی‌داری در میزان استفاده از روایت‌ها مشاهده نشد. انجام آزمون آماری کای دو برای مقایسه‌ی وضعیت استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها با توجه به جنس مدرسان، نیز گویای نبود تفاوت معنی‌دار آماری بود.

بحث و نتیجه‌گیری

همان‌گونه که در مقدمه ذکر گردید، با وجود جوانب متعدد و مثبت استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در کلاس‌های درس، از جمله در درس‌های تئوری رشته‌های علوم پزشکی، جستجوهای مؤلفان منتج به کسب یافته‌ی نشد؛ از این‌رو در این بخش از مقاله، امکان مقایسه‌ی یافته‌های این تحقیق با نتیجه‌های دیگر مطالعه‌ها امکان‌پذیر نبوده است. اما با توجه به تجربیات و دیگر یافته‌ها، موارد زیر قابل ذکر به نظر می‌رسد.

همان‌طور که در یافته‌ها آمده است، شمار قابل توجهی از مدرسان (جدول ۲) در رشته‌های مختلف تحصیلی (جدول ۳) و طی کلاس‌های متعدد (نمودار ۱)، صرف نظر از نوع درس‌های ارائه شده (نمودار ۲)، به استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در کلاس درس یا مطلب‌های کمک آموزشی می‌پردازند. اما مشاهده‌ی این یافته‌ها ضمن تأیید استفاده از منبع‌های یاد شده، هم‌زمان گویای نوعی کاستی در بهره‌گیری از آن‌ها است. یافته‌ها گویای آن است که به‌طور کلی و در بیش از نیمی از کلاس‌های درسی، از آیه‌ها و روایت‌ها استفاده نمی‌شود. این موضوع البته در مطلب‌های کمک آموزشی محسوس‌تر بوده است (جدول ۳).

مقایسه‌ی وضعیت استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها به تفکیک جنس مدرسان (۶۷ کلاس درسی ۴۵ مدرس مرد؛ و ۲۵ کلاس

این رو بررسی علت‌های کاستی‌های موجود در استفاده‌ی هرچه گستره‌تر از آیه‌ها و روایت‌های روشنگر و انسان‌ساز، ضرورت دارد.

قدردانی

بر خود لازم می‌دانیم تا از جناب آقای دکتر بهروز یدالله‌پور، به سبب توصیه‌های ارزشمندشان درباره‌ی تدوین مقاله؛ و همچنین از جمعی از دانشجویان عزیز که در جمع‌آوری داده‌ها ما را یاری نمودند، قدردانی نماییم.

References

- 1- Vakil M. Qu'ran teaching philosophy in education, Roshed Magazine. 2009; 13(2): 4-5. (Full Text in Persian)
- 2- The Holy Qu'ran, An-nahl, Verse 89.
- 3- Yadollahpour B (MH). Documents of the ways of students' more intimacy with the Qu'ran (a critical study). Motaleat-e Tafsiri. 2011; 2(6):119-46. (Full Text in Persian)
- 4- Reyshahri M. MizanulHikmah. 7th ed. Qom: Dar al-Hadith Cultural-Science Institute. 2008; P .459. (Full Text in Persian)
- 5- Karami fereidooni, A. Ray of prophet message (Nahjolfesa-he). 3th ed. Helm publication. 2005; P 178, 939. (Full Text in Persian)
- 6- Tirgar A., Yaminfirooz M., Nikkhah A., Mousavi A. Using religious resources among graduate students' theses in medical sciences. Journal Babol. University Medical Science. 2013; 15 (1): 89-93.
- 7- Tirgar A., Habibzadeh Y., YadollahPour MH . Using Quran and Nahj olbalagheh in Scientific outputs of medical sciences. Islam and Health Journal, 2014; 1(2): 22-26.
- 8- Karami fereidooni A. Ray of prophet message (Nahjolfesa-he). 3th ed. Helm publication, 2005; P .290-1524. (Full Text in Persian)

اسلام، تاریخ فرهنگ و تمدن) امری انتظارپذیر است، اما وجود نوعی ضعف در استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در تدریس موضوع‌های پایه و تخصصی، امری محسوس و مسلماً نیازمند بررسی و ریشه‌یابی است.

مقایسه‌ی نتیجه‌های مطالعه‌ی حاضر با یافته‌های مؤلف در پژوهشی درباره‌ی وضعیت استفاده از قرآن و نهج‌البلاغه در پایان‌نامه‌های دانشجویان پزشکی و دندانپزشکی، از وضعیت به مراتب بهتری در کلاس‌های درس حکایت دارد. چراکه در مطالعه‌ی یادشده، از تعداد بیش از ۲۰۰۰۰ (بیست هزار) منبع مورد استناد در ۵۱۱ پایان‌نامه‌ی پزشکی و دندانپزشکی، هیچ مورد به کتاب گران‌بها و بی‌نظیر قرآن اختصاص نداشته است (۶). یا در مطالعه‌ی دیگر، درباره‌ی میزان استفاده از قرآن و نهج‌البلاغه در مقاله‌های علمی منتشر شده‌ی یک نشریه‌ی علوم پزشکی طی ۲۲ سال، میزان استفاده از قرآن و نهج‌البلاغه در تدوین مقاله‌ها، به ترتیب ۱۵۷ و دو مورد از میان بیش از ۱۹۰۰۰ منبع مورد استفاده در تدوین مقاله‌ها بوده است (کم‌تر از یک درصد) (۷).

مؤلفان بر این باورند که با توجه به حجم بالای متن‌ها و توصیه‌های مذهبی درباره‌ی موضوع سلامت و بیماری (مانند مسئله‌های مربوط به سلامت جسم، سلامت روان، ملاحظه‌های تغذیه‌ی و رعایت بهداشت فردی و محیط)، نه تنها امکان بهره‌گیری گسترده از آن‌ها در آموزش پزشکی فراهم است، بلکه استفاده از آیه‌ها و روایت‌ها در کنار دیگر شواهد علمی، می‌تواند به تقویت اثرگذاری آموزش و موضوع آموزشی منجر گردد. البته گفتنی است که با وجود ارزش و اهمیت فوق‌العاده‌ی استفاده از منابع‌های مذهبی، ضعف در حوزه‌های مختلف از جمله نقصان مهارت در استفاده از منابع‌های مذهبی و محدودیت‌های دسترسی به منابع‌ها، موجب دشواری استفاده‌ی مطلوب از آن‌ها در امر آموزش پزشکی شده است. بنابراین، برای استفاده‌ی هرچه گسترده‌تر از آیه‌ها و روایت‌ها در آموزش، لازم است تا منابع‌های متعدد تأمین شود و مدرسان مهارت کافی به دست آورند. پیامبر اسلام (ص) فرموده‌اند: بهترین شما کسی است که قرآن را فراگیرد و به دیگران نیز بیاموزد (۸).

در مجموع نتیجه‌های حاصل از این بررسی نشان داده است که با وجود استفاده‌ی شمار بسیاری از استادان، از آیه‌ها و روایت‌ها در کلاس‌های تئوری، اما هنوز بیش از نیمی از استادان علوم پزشکی و همچنین در بیش از نیمی از کلاس‌های درسی از آیه‌ها و روایت‌ها استفاده نمی‌شود. از